

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

КАТЕДРА „ПОЛИТОЛОГИЯ“

Емил Красимиров Марков

**Влиянието на европейската социалдемокрация върху политическото
и програмно развитие на българската посткомунистическа левица
(2007-2019 г.)**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на образователна и научна степен „доктор“ в
професионално направление: 3.3. – „Политически науки (Съвременна българска
политика)“

Научен ръководител:

Доц. д-р Борис Попиванов

София, 2022

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА	3
Актуалност на проблема	3
Цел.....	4
Предмет и обект.....	4
Хипотеза	4
Задачи	5
Методология.....	5
ОБЕМ И СТРУКТУРА	6
Първа глава.	6
Втора глава.	8
Трета глава.	12
Четвърта глава.	15
Заключение.....	16
ПРИНОСНИ МОМЕНТИ	19
СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ.....	20
УЧАСТИЕ В КОНФЕРЕНЦИИ	20

ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДИСЕРТАЦИЯТА

Актуалност на проблема

Рухването на комунистическия режим в България през 1989 г. поставя въпроса за трансформацията и адаптацията на доскоро монополно управлявалата комунистическа левица. Този въпрос стои пред всички бивши комунистически партии, управлявали в Източна Европа. Но още в по-голяма степен стои пред Българската комунистическа партия, която за разлика от другите държави в Източния блок не е забранена, не се разцепва на комунисти и социалдемократи, а продължава да има съществена роля в иницирането на промените в България и се съхранява като ключов участник в партийната система на страната и до днес.

Този проблем неизбежно попада в контекста на посткомунистическите преходи, характеризираши се с формирането на либерално-демократична политическа система, капиталистическа пазарна икономика и европейска и евроатлантическа ориентация.

Партийните системи в Източна Европа във все по-голям степен започват да възпроизвеждат ключови характеристики на западноевропейските, с класически разграничителни маркери „ляво-център-дясно“, като във възникващото ляво политическо пространство все по-решително доминация придобива БКП/БСП, която се оформя като притегателен център за по-малките леви субекти.

От такава перспектива отношението на българската посткомунистическа левица към левицата в западноевропейския политически спектър става централно.

Настъпва процес на европеизация на партиите от българската левица, който се изразява организационно с постепенното им интегриране, най-вече на БСП, но не само, към политическото семейство на европейските социалдемократи. Този процес започва със възобновяването на отношенията с ПЕС в началото на 90-те години и има определена логика на действия с цел откъсване от имиджа на БСП като екскомунистическа партия, постигане на европейска и международна афилиация на българската посткомунистическа левица, които да доведат до легитимация на трансформирала се по европейски път социалдемократическа партия.

Очертаният процес придобива плътност чрез членството в ПЕС, което започва като асоциирано и завършва с пълен статут през декември 2006 г. Така за БСП приключва един етап на придобиване на международна легитимност като част от

световната и европейската социалдемократическа общност, а с това и на формално „свидетелство“ за реализирана европейска трансформация на партията.

От друга страна става дума за процес, а не за завършено състояние. Не само българската левица преживява трансформации, но западноевропейската социалдемократия също. Ето защо е изключително важно за българската политика да се разбере характерът на този процес, какво отличава този процес на интеграция, по какъв начин той променя българското ляво пространство и доколко го интегрира програмно и политически в актуалните търсения на европейската социалдемократия. Продължава ли европеизацията на следващ етап, или напротив, има завръщане към националния дневен ред?

Изследователският въпрос на работата е в какъв смисъл можем да говорим за влияние на европейската социалдемократия върху българската левица и как то се осъществява. Аргументиран е фокусът на анализа върху Българската социалистическа партия като основен политически и институционален партньор на европейската социалдемократия в България.

Цел

Целите са две:

- 1) Първата цел е да се проследи до каква степен програмното развитие на българската посткомунистическа левица следва еволюцията на европейската социалдемократия;
- 2) И на второ място как това се възприема от българските участници в този процес.

Предмет и обект

Обектът на работата са програмните и политически аспекти на еволюцията на европейската социалдемократия и българската посткомунистическата левица в периода 2007-2019 г. **Предметът** е въздействието на програмната еволюция на европейската социалдемократия върху програмната еволюция на българската посткомунистическа левица.

Хипотеза

Работната хипотеза гласи, че европеизацията на българската посткомунистическа левица в посочения период се развива под силното влияние на европейската социалдемокрация, но постепенно отслабва за сметка на един все повече национален дневен ред.

Задачи

Задачите са следните:

1. Да си изясним водещите теоретични подходи към основните понятия: „европейска социалдемокрация“, „българска посткомунистическа левица“ .
2. Да изясним какви програмни промени преживяват европейската социалдемокрация и българската левица в този период.
3. Да се установят какви са основните точки на припокриване и различие между двете понятия.
4. Да се проведе емпирично проучване, което да покаже как се възприема този процес, до каква степен се схваща по начина, по който програмните източници предполагат, и на тази основа вече да се верифицира хипотезата.

Методология

С оглед на така поставените цели и задачи, към темата е подходено със съвкупност от качествени методи, а именно: кабинетно проучване (desk research), сравнителен анализ на програмни документи, тематичен анализ, качествено проучване по метода на полустандартизираните интервюта.

С кабинетното проучване е направен преглед на основната литература по темата на дисертацията, като тя е систематизирана и обобщена от гледна точка на съвременното състояние на научните изследвания върху двете интересувачи ни понятия – европейска социалдемокрация и българската посткомунистическа левица.

Чрез сравнителния анализ на програмни документи е изяснена степента на съответствие във времето (като еволюция) и в пространството (като теми) между програмните постановки на европейската социалдемокрация и българската посткомунистическа левица.

С помощта на тематичния анализ са открити основни полета с големи натрупвания на мнения и позиции, произтичащи от прочит и анализа на събраната емпирична информация. Методът на регистрация на емпирична информация е полустандартизирано интервю (дълбочинно интервю)

ОБЕМ И СТРУКТУРА

Дисертацията е с общ обем от 195 стандартни страници. Състои се от увод, пет глави, включително заключение, и библиография. В дисертационния труд има 3 таблици и 5 фигури. Библиографията съдържа: монографии, научни статии на английски, немски и български езици, социологически изследвания, документи на партиите (устави, програми и предизборни платформи), публицистични статии, доклади на международни неправителствени организации, изказвания на политици пред медии.

Първа глава. Теоретичните перспективи към развитието на европейската и българската левици.

Акцентите в литературата показват, че голямата тема на изследователите през последните десетилетия е **кризата на европейската социалдемократия**, която се разбира като идейно-политическа криза, криза на идентичността, криза в електоралното представяне в сравнение със златния период на европейската социалдемократия между 1945 и края на 70-те години на XX век. Сред анализите за България тази тематика почти липсва, което се обяснява и с липсата на демократична многопартийна система преди 1989 г. и силно влияние на социалдемократическата линия преди 1944 г. Акцентът на изследванията за България пада върху трансформацията на бившата комунистическа партия, която за разлика от братските си комунистически партии в Източна Европа нито е забранена, нито се разпада, а запазва ключовото си влияние в промените на страната към политическа демокрация и пазарна икономика. Приема се, че БСП има нужда от ново идеологическо съдържание и международна афилиция за легитимност. Отношенията с европейската социалдемократия са представени под формата на катализатор за промени в посока на политическа модернизация на партиите вляво, на тяхната социалдемократизация като **израз на недостатъчната им легитимност като модерни демократични партии** и поради липсата на доверие от европейските партньори в ЕС. Накратко, отношенията между българска посткомунистическа левица

и европейска социалдемокрация се интерпретират на плоскостта на **европеизацията на политическите партии, предполагаща многофакторно и често опосредено влияние на втория елемент върху първия.**

По отношение на темата за идеологическото влияние, особено видимо след 1997-1999 г. с т.нар курс на Третия път/Новия център, **можем да видим множество изследвания по темата, които говорят за одесняване на левите партии, за сливане на левия и десния център, за безкритично възприемане на неолиберализма в политиката и икономиката.** Тази трансформация на левицата в Западна Европа е проследена при правителствата на Блър и Шрьодер, а в България особен акцент е поставен при управлението на Тройната коалиция.

Интерпретациите на електоралната динамика на европейската социалдемокрация наблягат на **хетерогенната социална база** на партии като ГСДП и Лейбъристка партия, на отказа им от защита на старата работническа класа за сметка на новите типове средна класа, на приоритетна защита на културните права за сметка на социалните права. В българския случай водещо значение добиват противоречията в това **да се води ляволиберална политика от партия със застаряващ, русофилски, традиционалистки и консервативно настроен електорат** като българския.

По отношение на електоралното представяне в кризата на социалдемократията, вниманието е посветено на сериозно намаляващата подкрепа като гласове и процентно съотношение, **съперничеството за гласовете на умерената левица** от страна на новите зелени партии, от крайната левица и парадоксално от крайната десница. Изследванията за България се фокусират в доста по-малка степен върху електоралното противопоставяне в българското ляво политическо пространство, където **доминацията на БСП е постоянна** и е рядко оспорвана в годините, като това се случва на два пъти – през 1997 и през 2014 г.

Литературният обзор ни помага за по-нататъшното изследване, като очертава проблемите, които изпитва европейската социалдемокрация в последните години, и как тази криза на социалдемократията влияе върху политическото и програмно развитие на българската посткомунистическа левица, и в частност БСП. Кризата на европейската

социалдемократия води партиите-членки на ПЕС да търсят нови пътища за политическо разгръщане, нови опити за идейно развитие отвъд класическата социалдемократия на ХХ век, които водят до описаното от редица автори сливане на левия и десния център в опит да се отговори на очакванията на всички социални групи. Източниците формулират обосновани твърдения за критичното значение на европейската социалдемократия за трансформацията на бившата комунистическа партия, за значението на международната легитимация, без която БСП не може успешно да се раздели с облика си на ретроградна комунистическа формация, с дълго минало, но кратко бъдеще. Изпъкват и твърдения относно избирателния корпус на левицата в България и Европа, които сериозно се различават и това води до дългосрочни проблеми при транслирането на общоевропейски послания на местна почва. Голяма част от авторите поставят и темата за повратните моменти в отношенията между големите социалдемократически партии като ГСДП, паневропейската Партия на европейските социалисти и българската левица. Времевият период на последното силно социалдемократическо управление в Европа 1994-2004 г. съвпада и с периода на най-ярко влияние и най-решителна роля на европейската социалдемократия при определяне на електоралното поведение на левицата в България. Докато за периода след членството на България в Европейския съюз се твърди, че отношенията с европейската левица стават все по-формални, влиянието може да се проследи по програмните постановки, които в най-новия период до 2019 г. започват постепенно да се отличават едни от други и дори сериозно да изразяват **несъгласие по ключови теми за европейската левица.**

Втора глава. Идентичност и позициониране на европейската социалдемократия и българската посткомунистическа левица.

Официалната идентичност на левите социалистически и социалдемократически партии може да бъде най-точно разкрита чрез изразените в политическите им програми ценности. Основополагащата програма на ПЕС става ценностен ориентир за умерените леви партии в Европа, в това число и за Българската социалистическа партия. Наред с класическата триада „свобода-социална справедливост-солидарност“ присъстват и модерните ценности на демокрацията, равенството на жизнените шансове, хуманизма и вярата в постигането на социална демокрация, разглеждана и като демократичен социализъм при БСП.

Левият ангажимент към **икономическо, социално и политическо властяване** води до нова дефиниция на социалната справедливост- всеки да има неотменимото право да води удовлетворяващ живот в справедливо общество, където мъжете и жените равно споделят властта, отговорностите и правата. Тази нова посока, или нов социален договор, трябва да работи за изкореняване на неравенствата и справяне с доминиралата десетилетия идеология на икономически неолиберализъм.

Друга важно качество по ценностната ос е **абсолютната проевропейска насоченост** на политиките на левицата. Тя е откровено проевропейска, като при ПЕС открито се търсят паралелите за развитие на ЕС като федерална държава, със собствено правителство, парламент и Конституция. Европейският съюз и Социална Европа са представени като социалдемократическия отговор на глобализацията, като успешен модел, който трябва да разшири мисията си и по света, правейки го по-солидарен и справедлив. При БСП проевропейските възглasi доминират и не на едно място се споменава колко е важно ЕС да изгради своя европейска идентичност, но **липсват директни заявки или намеци за каквото и да било федерализиране на ЕС.**

По отношение на въпроса с равенството и културната ос, БСП точно както ПЕС признава всеобхватното значение на равенството, като то интегрира в себе си всички граждани, независимо от техния пол, раса, политически убеждения и т.н. Но Партията на европейските социалисти отива по-далеч в предизборните си платформи, опитвайки се да стигне до всеки потенциален избирател, включително и сексуалните малцинства, **правата на ЛГБТИ обществото и тяхната пълноправна интеграция в европейските общества.** В програмите на БСП обаче такива акценти липсват.

В българския случай е по-слабо представена концепцията за „прогресивно“ позициониране на фона на дихотомията „прогресивно-реакционно“. Още в началото на периода се забелязва латентно „национално своеобразие“, което личи дори в Програмата на БСП от 2008 г. – въздържане от призови за по-федералистка и сплотена Европа, акценти върху значението на националния суверенитет и на държавата като първостепенен фактор за социални и леви действия, по-консервативна линия спрямо екологичните и зелени приоритети, различна

съдържателна оценка към мигрантите, мълчание във връзка с правата на ЛГБТ. Всичко това намира отражение в предизборните платформи за евроизборите, а в 2019 г. вече е изведено като по-съдържателно разминаване.

В края на краищата **ценностното съвпадение между европейска социалдемокрация и българска левица е стабилно**. Има всички индикации, че то предшества началото на изследвания период и представлява задължителна част от легитимацията на посткомунистическата левица в България като европейска. „Дяволът е в детайлите“ и въпросът, разбира се, опира до интерпретацията на ценностите в дадения политически момент.

Политическото позициониране на левицата в ЕС и България може да се проследи чрез фиксирането им през призмата на разделението свой-чужд, или партньори-разделителни линии. В разгледаните девет на брой политически програми и платформи това разделение се оформя по две направления - конкретни политики и политически противници и съюзници в лицето на партии, движения и социални партньори.

Европейската социалдемокрация разглежда като свои партньори в политическия процес най-вече хората и граждански движения. Също така като важен съюзник е експлицирана демокрацията, с идеята, че засилването на демократичните механизми на европейско равнище ще засили и социалния, прогресивния, левия вот. Опонентите са търсени предимно в две посоки – консерваторите (виновни за кризата) и националистите (предлагачи фалшиви решения на кризата). Реториката против националистите се засилва с приближаването на края на изследвания период, несъмнено с оглед на растящата критична атмосфера към ЕС. Кризисният дискурс на европейската социалдемокрация става основна изходна точка за формулиране на политическа позиция. Неубедителните изборни резултати на левите сили в Европа укрепват убеждението, че са необходими по-ясни и категорични послания в кризата и по-радикално отрицание на „причинителите“ и „използвачите“ на кризата. Така още повече се утвърждава дихотомията „прогресивно-реакционно“, в която европейската социалдемокрация се стреми да изразява прогресивния полюс.

За БСП опонентите са същите на европейско и световно ниво, с подчертано значение върху преодоляването на неравенствата, които водят по-слабите в

икономическо отношение държави до изоставане и маргинализиране в периферията на ЕС, задълбочаване на вътрешните проблеми, отслабване на демократичността, а оттам и до засилване на евроскептицизма, националистическите движения, а според БСП и до възникване и развитие на расови и фашистки идеологии. Ключов противник остава управляващата европейска десница, чиито неуспешни политики водят ЕС към положение на противопоставяне и засилване на крайните националисти. Вина за положението в България според българските социалисти имат „шоково-монетарният“ модел на СДС и основно управляващата в голяма част от периода партия ГЕРБ. На фона на тези трайни неуспехи БСП представя своята визия за нов тип социални политики и програми, които да върнат надеждата в политическото на европейския континент. За БСП такъв тип партньори са профсъюзите, работниците, служителите. Като цяло БСП се позиционира в по-едри и неопределени контексти и използва мантрата за т.нар. „широко съгласие в обществото“. Също така, като партньори на левицата в по-голяма степен са привиждани социални и професионални групи, отколкото организирани общности. В този смисъл на програмно равнище БСП като че ли продължава да схваща себе си като „**Организацията**“ с главна буква и членувано, и изпитва подозрения към организирани партньори, в т.ч. и в гражданското общество.

Друго разминаване спрямо европейската социалдемократия личи и във **възгледа за еволюция и промяна** – при БСП основен фактор се явява не толкова „демократията“, колкото „държавата“, и очакването е за „европейски социални политики“ повече, отколкото за „повече Европа“.

Европейската легитимация на българската посткомунистическа левица на първите за България евроизбори през 2007 има инструментален характер – променя се временно названието на самата коалиция (Коалиция за България е била на предните национални избори и остава на следващите национални избори, само на евровата е ПЕС). Това създава впечатлението за ад хок подход, който разделя националния от европейския политически залог. В края на периода, през 2019 г., критичността към позиционирането на европейската социалдемократия в европейския политически процес е явна и акцентирана. Това може да се обясни с тогавашното ръководство на БСП, оглавявано от Корнелия Нинова, което поема курса на напрежение и дори противопоставяне на ръководството на ПЕС начело със Сергей Станишев. Въпросният курс има ярко медийно изражение и се превръща в

съществен елемент от политическия дебат в България, но намира потвърждение, макар в значително по-умерени форми, в основния програмен документ за европейските избори от 2019 г.

Изводът вероятно не е изненадващ, макар че следва да се отчете по-широкия му исторически контекст – а именно че разминаването между българската посткомунистическа левица и европейската социалдемократия в интерпретацията на ценностите и политическите позиции **има своите корени далеч преди конфронтацията** между Нинова и Станишев и се дължи на стремежа на БСП към отстояване на „национално своеобразие“, свързано със собствени акценти, дори и в периодите на много по-тясно сътрудничество между европейската и българската левица.

Трета глава. Политически дневен ред и визии за бъдещето

Изследването систематизира и съпоставя гледните точки на европейската социалдемократия и на българската левица за бъдещето на обществото и пътя към него.

Бъдещето, като образ на желаното състояние на общество и политическа система за европейските социалистически и социалдемократически партии, се корени в постигането на нов тип солидарно и справедливо общество, в което никой не бива изоставен. Спечелването на европейските избори от европейската социалдемократия се проектира като условие за желаната трансформация на европейската социална държава, която да стане активна, предвидлива, която стимулира и търси изпреварващ ефект. Тя трябва да бъде запазена от нов тип финансова и данъчна система, в която привилегированите досега ще трябва да плащат своя справедлив дял. На нейната основа се търси съдействие за постигането на Социален съюз, съюз на Солидарността, на нов Социален договор, който европейските граждани да сключат с ЕС. В този нов Европейски съюз и **активна социална пазарна икономика няма да се допуска опазаряването му, превръщането му в един обикновен пазар с потребители и консуматори.** Определени обществени услуги трябва да останат извън пазара и конкуренцията и тяхната достъпност да е гарантирана за всеки.

Поддържането на европейския проект изисква и създаването на европейска обществена сфера, с медии, гражданско общество и самостоятелен живот. По тази причина акцентът се фокусира над политиките, които водят до по-дълбока кохезия между различните държави-членки и граждани, данъчни и икономически конвергенции, засилване на сътрудничеството в образованието през целия живот, младежки и културни програми за обмен. Всичко това води до трайно **създаване на европейски демос** със собствен дневен ред и логика, който да изтръгне ЕС от масовите представи за тежка бюрокрация и закостенялост.

ПЕС и БСП не са безразлични и към техния отговор на глобализацията, за тях това е левият проект за икономическо, социално, културно и екологично овластяване на хората. Този проект изисква сериозни действия на национално, регионално и глобално ниво, нов тип наднационална регулация, реформа на съществуващите глобални финансови институции и добавянето на нови такива в социалната и екологичната сфера, в икономическата политика. Възприет е принципът на устойчивия зелен растеж и на анализа на всяка политика през нейното влияние върху живота на гражданите.

Европейският съюз трябва да се превърне в **глобален играч на международната сцена**, който е не само наблюдател, но и фактор, налагащ своите високи социални, икономически и екологични стандарти, който трябва да даде отговор на глобалните предизвикателства, на чиято основа се крепят и голяма част от проблемите в Европа. Акцентира се над отношенията със страните съседи в Западните Балкани, Турция, Русия, страните от политиката за добросъседство, развиващите се страни, Израел.

В анализиранияте програмни постановки можем да проследим сериозно припознаване на идеите на Партията на европейските социалисти в програмите на БСП. **Тези прилики се проличават сериозно в предизборните документи на ПЕС и БСП в периода 2007-2014 г.** като има почти пълно припокриването по темите за това как ще изглежда света отвъд финансовата криза, как ще бъдат гарантирани правата на европейските и българските граждани по отношение на икономиката, околната среда, миграцията. Това препокриване продължава с единството по отношение на създаването на редица европейски инициативи като Пакт за социален прогрес, Обща европейска енергийна политика и ядрена енергетика, Европейски

пакт срещу дъмпинга, Европейска харта на стажовете, Младежка гаранция, Обща индустриална политика и реиндустриализация, Пакт за устойчиво развитие при околна среда, Европейска стратегия за интелигентен зелен растеж, Зелена програма на способностите, равнопоставеност на половете и инициативи като Европейска харта за правата на жените. Тези инициативи и съответните тематични полета системно се преповтарят в програмите на БСП за европейски избори, като виждаме сериозно влияние и припознаване на приоритетите на ПЕС.

В същия период малко по-различни са приоритетите на социалистите в ПЕС и БСП по **отношение на политиките на идентичност и миграция**, в които БСП залага на своето „национално своеобразие“ и се опира на по-традиционалистки възгледи. В документите на БСП приоритетите на ПЕС за преодоляване на пречките пред интеграцията на ЛГБТ в обществото на всички нива не само не намират своето място, но и въобще не са коментирани с каквато и да била оценка. Спрямо въпроса за миграцията БСП гледа на общоевропейските проблеми на първо място като страна-източник на емигранти и поставя въпросите за техните трудови права и възможности, но е далеч от изразените от ПЕС настроения за създаване на Европейска харта за интеграция на бежанците и политика за задължителна интеграция в страните-членки под формата на „споделена солидарност“. Категорично се отричат и наднационални международни споразумение като прословутия Пакт за миграцията на ООН.

Като цяло, „националното своеобразие“ на БСП спрямо голямото семейство на европейските социалдемократи черпи аргументи от тезата за българския преход като успореден на аналогични глобални тенденции на неолиберализма – но без да съвпада напълно с тях. **Българският преход е породил проблеми в обществото, за които се смята, че изискват специфичен подход, и обратно, българското развитие според БСП не е създадо необходимост от решаване на проблеми, които са в центъра на вниманието на европейската социалдемократия.** Една от посоките на разминаване се корени в разбирането на българските социалисти за последиците от българския преход, многократно акцентирани в платформите – изоставане от Европа. В рамките на това изоставане БСП съзира в европейския политически процес не само шанс, но и риск – от превръщането на българите във „втора категория“ граждани на ЕС, в държава на „втора скорост“. Това в крайна сметка е официалният мотив да се настоява за по-явен приоритет върху кохезията в

ЕС и върху националната държава като социална държава. Официалният мотив, на свой ред, се допълва от неофициалното убеждение на ръководството на БСП, че партийните привърженици не биха приели прекалено тясно обвързване с официалната линия на европейските социалдемократи, а в годините на мандата на Корнелия Нинова като председател на БСП и с напрежението между нея и ПЕС. Предизборните платформи не са най-силният инструмент за проследяване на въпросното разминаване, но дори и по подредбата на акценти и динамиката във времето в платформите то може да бъде доловено и интерпретирано.

Четвърта глава. Влиянието като възприятие: отношението към връзките със западноевропейската социалдемократия в средите на българската левица.

Четвъртата глава, предлагаща анализ на данните от проведеното за целите на дисертацията емпирично изследване, разглежда персоналните рефлексии на процеса по влиянието на европейската социалдемократия върху българската посткомунистическа левица. Това е дефакто националната саморефлексия на интервюираните представители на лявото политическо пространство. Анализът на пълните транскрипти на интервютата идентифицира основни теми с големи натрупвания на мнения и позиции - **сближаване на ляв и десен център, нагласа за национална самостоятелност, диференциации между европейско и българско ляво, персонални дефицити на лявото влияние, данъчна политика, възраждане на консерватизма в левицата, Истанбулска конвенция, мигранти**, както и случая за повратния момент в отношенията между европейската и българска левица. Сред мнозинството респонденти влиянието е разглеждано в предимно положителна светлина по отношение процесите на трансформация на българската посткомунистическа левица, с особен акцент за нейната стабилизация и международна легитимация, с положителен знак за присъединяването на България в НАТО и ЕС, но по-скоро със значителен негативен знак по отношение на съдържанието на политиките.

Наблюденията на участниците в проучването следва да бъдат разгледани и в светлината на програмната еволюция на европейската и българските левици. Експлицирана е критична линия към европейската социалдемократия, стъпваща най-общо на следните три стълба, че (1) **икономически е отишла твърде наядсно**, (2)

подменила е дневния ред на левицата с несъществени и нелеви проблеми, най-вече в културната сфера, (3) по този начин се е откъснала от националното своеобразие и действителните проблеми на обществата на държавите-членки, в частност на българското общество. Анализът на програмните документи, който е предложен във втора и трета глава, също показва появата на тази критична линия в края на разглеждания период, най-вече през 2019 г. В интервютата разбираемо са застъпени различни гледни точки, и положителни, и отрицателни към тази тематика, но осъзнаването за задълбочаващата се дистанция е факт.

Доминиращите оценки в лявото пространство по отношение на състоянието на левицата клонят към представяне на външното влияние като основен фактор за това състояние. От тези интервюта може да се направи заключение, че текущата ситуация на левицата се дължи основно на причини, предизвикани отвън. Тоест независимо как се оценява това влияние и независимо това доколко е решаващо, левият политически елит го смята за решаващо в България.

Заключение

Заключението резюмира основните резултати на дисертационното изследване от гледна точка на поставените задачи.

Специално внимание е обърнато на теоретичната постановка за европеизацията на политическите партии. Особено съществена роля играе тя при наследниците на бившите комунистически партии в Централна и Източна Европа, защото им предлага хоризонт за добива на европейска легитимност по линия на преоценка на миналото и ориентация към бъдещето. Програмните визии на българската посткомунистическа левица свидетелстват за несъмнено придържане към тази логика на европеизацията. Безспорно налице е изключително висока степен на припокриване на програмните разбирания на посткомунистическата левица в България с тези на европейските социалдемократи. Различия обаче съществуват, те изпъкват по определени специфични теми, и нещо повече, се разрастват с времето.

Стандартното обяснение за припокриване на програмни позиции е, че програмите на партиите всъщност остават „на хартия“ и не отразяват истинските политически процеси. Всъщност именно в програмната еволюция на БСП са отразени тенденции, подсказващи отдалечаване от европейската социалдемократия. Динамиката на периода

2007-2019 г. обхваща важни процеси, характеризиращи се с отлив на електоралното доверие в европейските социалдемократически партии и на национално, и на европейско равнище. Това обосновава въвеждането на категорията „криза на социалдемократията“, една доста популярна тема в научните изследвания, с която обикновено се обозначава неуспеха на този политически сектор да отговори на предизвикателствата на глобализацията. Социалдемократията е критикувана от различни посоки, че във време на социални, икономически и други кризи в Европа гравитира в орбитата на неолибералния проект на глобализацията. По тази причина програмните документи на европейската социалдемократия са едно централно измерение в търсенето на решения на този проблем. Казано в едно изречение, в програмните си послания тя предлага като решение все повече Европа (като социален и солидарен съюз). Левият отговор на глобализацията е социална и солидарна Европа. Глобалният капитализъм (възприет като цел и смисъл на неолиберализма) съдържа заплахата за хората и обществата във всички направления – от екологията през условията за труд до демокрацията. Социална Европа като алтернатива на глобалния капитализъм предполага фокус върху европейската идентичност на социалдемократическата политика.

От такава гледна точка прегледът на програмната еволюция на българската посткомунистическа левица показва реално възприемане на ценностната основа на европеизацията, схващана като социалдемократически вектор, но не и заставане на европейска идентичностна основа на партийната политика. Европеизацията за БСП, както показва предложението в дисертацията анализ, има по-скоро атрибутивен, отколкото субстанциален характер – опира се на стандарта и качеството на живота като европейски характеристики, а не толкова на европейската отправна точка за правене на политика. Въпреки ценностното съвпадение, се забелязва проблем с европеизацията на ценностната идентичност. И като логично следствие визията за политиките започва постепенно да се разминава. Основна проекция на този извод може да се види във факта, че при БСП почти са изоставени ключови категории за тази европейска идентичност като гражданското общество, овластяването, дискриминацията, приоритета на борбата с климатичните промени и пр. Осегаемо е недоверието в партийните документи към понятието „прогресивен“. Обратно, започват да се появяват консервативни позиции по отношение на миграцията и други проблеми. Оказва се, че БСП възприема тезата за „криза на социалдемократията“ като проблем, който изисква критично дистанциране от социалдемократията, а не участие в общото му преодоляване. Може да се твърди, че в

програмните си послания БСП все повече се ориентира към национален дневен ред, така както го разбира, а именно към добре познатата на партията традиция на етатизма, на ултимативната референция към държавата като източник на всички положителни решения, и към произтичащото от това консервативно разминаване с „прогресизма“ на европейската социалдемократическа ценностна идентичност.

Анализът в дисертацията демонстрира, че при българската посткомунистическа левица европеизацията кореспондира с основни очаквания в литературата за опортюнизъм и склонност към копиране, които невинаги изразяват действителна преоценка на идентичността. Съгласно заключенията на теорията, и тук наблюдаваме най-силен ефект на европеизацията в предприсъединителния етап от българското развитие, и постепенно отслабване в периода, разглеждан в самата дисертация. Вътрешнопартийният процес в БСП през същия период, кулминирал в персоналното и политическо противопоставяне между партийния лидер Корнелия Нинова и президента на ПЕС Сергей Станишев, допринася съществено за преоценката на европеизацията. Парадоксално БСП отказва да се възползва политически от факта, че неин бивш председател е оглавил европейската социалдемократическа партия. Напротив, от анализа на документите към 2019 г. започва да личи, че противопоставянето е срещу една цялостна линия, отъждествявана с „кризата на социалдемократията“.

Интервютата, проведени за нуждите на моето изследване, потвърждават чрез оценките на преки участници в тези процеси от българска страна, че европеизацията на левицата у нас се е сблъскала с много сериозни проблеми и точки на разминаване, че не става дума за нормално „национално своеобразие“, а за доста по-различен дневен ред. В този смисъл можем да смятаме хипотезата на изследването, а именно че европеизацията на българската посткомунистическа левица в посочения период се развива под силното влияние на европейската социалдемократия, но постепенно отслабва за сметка на един все повече национален дневен ред, за верифицирана.

ПРИНОСНИ МОМЕНТИ

- Предложен е първият в българската политологична литература съпоставителен преглед на програмната еволюция на европейските социалдемократи и българските социалисти.
- Демонстрирано е с подходящи примери, че сравнителният анализ на програмната еволюция на политическите партии може да бъде ефективен инструмент за установяване на конкретни политически различия, отделно от анализа на политическия процес.
- Илюстрирано е твърдението, че европеизацията на политическите партии в отсъствие на обща европейска ценностна идентичност може да има обратим характер. Показано е, че европейската идентичност за българската левица е инструментална и се отнася до „повече европейска социална политика“, а не до „повече Европа“.
- Изяснена е тезата, че „кризата на социалдемократията“ в Европа може да бъде стимул за разграничаване, а не само за търсене на общи решения.
- Очертани са елементите на „националното своеобразие“ на Българската социалистическа партия спрямо европейската социалдемократия. Тези елементи са контекстуализирани в традицията на етатизма и в разбирането за несъвпадение между проблемите на българския преход и проблемите на европейския политически процес.
- Проведено е самостоятелно емпирично изследване върху представители на българското ляво пространство.

СПИСЪК С ПУБЛИКАЦИИ

1. Марков, Е. Европейският консенсус сред българските партии и оставащите извън него (1990-2017 г.), докторантски сборник от научна конференция „България и Европейският съюз десет години по-късно. Какво (не) постигнахме?“, Изд. Friedrich Naumann Stiftung, С., 2017, с.45-55.
2. Марков, Е. Европейските коалиции на българските социалисти: БСП в изборите за Европейски парламент (2007–2014) / European coalitions of the Bulgarian socialists: Bulgarian Socialist Party in the elections for European Parliament (2007–2014), Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ - Философски факултет, Книга Докторанти, Том 2, 2017, Университетско издателство „Св. Климент Охридски, С, 2018, 351-365
3. Марков, Е. Германската рамка на българската социалистическа картина: Програмната еволюция на Българската социалистическа партия в сравнителен международен план (2005-2009 г.); "Докторантски и постдокторантски четения 2018", Исторически факултет, 26-27 ноември 2018 г.

УЧАСТИЕ В КОНФЕРЕНЦИИ

Участие в съвместна докторантска конференция „**България и Европейският съюз десет години по-късно. Какво (не) постигнахме?**“ на катедри „Политология“ и „Европеистика“ през месец април 2017 г., финансирана от фондация „Фридрих Науман“.

Участие в **Лятно училище за лидери** на фондация „Конрад Аденауер“ и Софийски форум за сигурност (26-28 юли 2017 г.)

Участие в **Лятно докторантско училище** през юни 2018 г. в гр. Китен, финансирано от Докторантски център СУ.

Участие в конференция „**Демокрацията в криза**“ на фондация „Ханс Зайдел“ през октомври 2018 г. в гр. Сандански.

Участие в „**Докторантски и постдокторантски четения**“ на Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“, провели се на 27-28.11.2018 г. с тема „Германската рамка на българската социалистическа картина: Програмната еволюция на Българската социалистическа партия в сравнителен международен план (2005-2009)“

Участие в конференция на Институт за публични политики и фондация „Ханс Зайдел“ за предизвикателствата пред ЕС, провела се през януари 2019 г. в гр. Пранец.

Участие в **Лятно докторантско училище** „Изследователски методи в хуманитарните и социалните науки“ в периода 24-27.06.2019 г., организирано от Докторантски център СУ в зала 2 на Ректората.